

PRAWA CZŁOWIEKA I SYSTEMY ICH OCHRONY

Niestacjonarne Zaoczne Studia Prawa

Semestr zimowy 2021/2022

Zagadnienia wprowadzające. Ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności jednostki.

**mgr Kinga Drewniowska
Katedra Prawa Konstytucyjnego
Uniwersytet Wrocławski**

PRAWA CZŁOWIEKA - DEFINICJA

PRAWA CZŁOWIEKA → koncepcja według której każdemu człowiekowi przysługują pewne prawa i wolności, których źródłem jest godność każdego człowieka. Prawa człowieka mają charakter:

- **powszechny** (obowiązują każdego człowieka, są takie same dla każdego człowieka),
- **przyrodzony** (przysługują każdemu od chwili urodzenia),
- **niezbywalny** (nie można się ich zrzec),
- **nienaruszalny** (istnieją niezależnie od władzy państwowej),
- **niepodzielny** (wszystkie stanowią integralną i współzależną całość; nie jest możliwe zapewnienie ochrony tylko niektórym prawom człowieka),
- **naturalny** (wynikają z godności osobowej, człowieczeństwa, a nie z powodu czyjejś decyzji, czy nadania; obowiązują niezależnie od ich potwierdzenia przez władzę państwową)

GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA

(autor koncepcji Karel Vašák)

I GENERACJA
PRAWA I WOLNOŚCI
OSOBISTE
I POLITYCZNE

np. prawo do życia,
wolność od tortur,
prawo do sądu,
prawo do prywatności

II GENERACJA
PRAWA I WOLNOŚCI
EKONOMICZNE,
SOCJALNE
I KULTURALNE

np. prawo do nauki, prawa
pracownicze, prawa do
zabezpieczenia społecznego

III GENERACJA
PRAWA
SOLIDARNOSCIOWE
(KOLEKTYWNE)

np. prawo do pokoju,
prawo do środowiska
naturalnego,
prawo do zrównoważonego
rozwoju

PRAWO A WOLNOŚĆ

PRAWO (PRAWA POZYTYWNE)

prawo jednostki, z którym
skorelowany jest prawny
obowiązek określonego
zachowania się innego
podmiotu (państwa)

WOLNOŚĆ (PRAWA NEGATYWNE)

swoboda podejmowania wyboru
w granicach wyznaczonych prawem;
państwo (władza) obowiązana jest od
powstrzymania się od działań
(ingerencji) w określone sfery życia

KONCEPCJA OBOWIĄZKÓW POZYTYWNYCH PAŃSTWA

PODMIOTY PRAW CZŁOWIEKA

I. Człowiek, jako naturalny podmiot praw i wolności

- prawa człowieka a prawa obywatela
- "każdy", „obywatel polski”, „obywatel”

II. Osoby prawne, jako adresaci praw i wolności

- w pewnym zakresie prawa człowieka mogą przysługiwać również innym podmiotom, a zdolność tych jednostek do bycia podmiotami prawa należy oceniać z uwzględnieniem ich specyfiki

ADRESACI PRAW CZŁOWIEKA

Państwo, jako podmiot zobowiązany do przestrzegania praw człowieka

- władze publiczne, tj. wszystkie organy, jednostki organizacyjne i inne podmioty, które uczestniczą w sprawowaniu władztwa publicznego

WERTYKALNE I HORYZONTALNE OBOWIĄZYWANIE PRAW CZŁOWIEKA

- **WERTYKALNE OBOWIĄZYWANIE PRAW CZŁOWIEKA** → obowiązywanie praw i wolności w płaszczyźnie jednostka-państwo
- **HORYZONTALNE OBOWIĄZYWANIE PRAW CZŁOWIEKA** → obowiązywanie praw i wolności w stosunku między osobami fizycznymi albo między osobami fizycznymi a osobami prawnymi

BEZPOŚREDNIE HORYZONTALNE OBOWIĄZYWANIE PRAW CZŁOWIEKA

konstytucyjne prawa i wolności, jako obiektywne zasady wiążące podmioty stosunków cywilnoprawnych i mogących stanowić podstawę roszczeń cywilnoprawnych

POŚREDNIE HORYZONTALNE OBOWIĄZYWANIE PRAW CZŁOWIEKA

oddziaływanie konstytucyjnych praw i wolności, jako klauzul generalnych lub wartości wyrażonych w Konstytucji, pomocnych przy dokonywaniu wykładni norm prawa cywilnego

OGRANICZENIE KONSTYTUCYJNYCH PRAW I WOLNOŚCI

Art. 31 Konstytucji RP

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

- Ograniczenie konstytucyjnego prawa lub wolności → ingerencja polegająca na zawężeniu konstytucyjnego zakresu ochrony danego prawa lub wolności

OGRANICZENIA PRAW I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA

OGÓLNA KLAUZULA OGRANICZAJĄCA A SZCZEGÓLNE KLAUZULE OGRANICZAJĄCE:

- I: stanowisko zakładające, że art. 31 ust. 3 Konstytucji RP stanowi samodzielną podstawę do usprawiedliwiania ograniczeń tych praw i wolności, dla których nie przewidziano żadnej szczegółowej klauzuli ograniczającej, natomiast gdy istnieją szczegółowe klauzule ograniczające prawa i wolności muszą być przestrzegane warunki w nich przewidziane, zaś art. 31 ust 3 nie znajduje wówczas zastosowania
- II: stanowisko zakładające, że art. 31 ust. 3 Konstytucji RP stanowi samodzielną podstawę do usprawiedliwiania ograniczeń tych praw lub wolności, dla których nie przewidziano szczegółowej klauzuli konstytucyjnej, natomiast w przypadku ograniczenia praw lub wolności, dla których istnieje szczegółowa klauzula ograniczająca muszą być spełnione warunki zarówno w klauzuli szczególnej, jak i ogólnej
- III: stanowisko zakładające, że art. 31 ust. 3 Konstytucji RP nie może stanowić samodzielnej (i wyłącznej) podstawy usprawiedliwiania ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności. Gdy brak jest szczegółowej klauzuli ograniczającej, usprawiedliwienia ograniczeń praw lub wolności muszą być dokonywane w oparciu o art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, jak i inne normy konstytucyjne

WYMÓG ZACHOWANIA FORMY USTAWY

- ograniczenia w korzystaniu z praw i wolności powinny być ustanawiane „*tylko w ustawie*”:
 - niedopuszczalne jest ustanowienie jakiegokolwiek ograniczenia bez podstawy ustawowej
 - konieczność takiego rozwinięcia podstawy ustawowej, aby czyniła zadość wymaganiu dostatecznej „określoności”
- ustanawianie ograniczeń praw i wolności jednostki w ustawie nie oznacza bezwzględnego zakazu zamieszczania jakichkolwiek ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności w aktach podustawowych, niemniej to właśnie ustawa powinna odgrywać rolę pierwszoplanową i zasadniczą
- „*tylko w ustawie*” a „*w drodze ustawy*”

„Konstytucyjna zasada wyłączności ustawy w sferze praw człowieka nie wyklucza przekazania pewnych spraw związanych z urzeczywistnieniem wolności i praw konstytucyjnych do unormowania w drodze rozporządzeń”

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 8 lipca 2003 r., sygn. akt P 10/02

WYMÓG ZACHOWANIA FORMY USTAWY

„(...) niedopuszczalne jest natomiast przyjmowanie w ustawie uregulowań blankietowych, pozostawiających organom władzy wykonawczej, czy organom samorządu lokalnego swobodę normowania ostatecznego kształtu owych ograniczeń, a w szczególności wyznaczenia zakresu tych ograniczeń”

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 2000 r., sygn. akt P 11/98

„(...) ustawowe sformułowanie przepisów karnych (represyjnych) musi **w sposób zupełny odpowiadać zasadzie określoności**. Oznacza to, że sama ustawa musi w sposób **kompletny, precyzyjny i jednoznaczny** definiować wszystkie znamiona czynów zagrożonych karą (...) Ustawa musi więc w sposób kompletny wyznaczyć kategorie osób, które mogą ponosić odpowiedzialność za dany czyn. Nie może tego natomiast dokonywać akt wykonawczy, bo w prawie karnym wyłączność ustawy ma charakter bezwzględny. Wynika to z zasady *nullum crimen sine lege*, stanowiącej nieodłączny element państwa prawnego”

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 26 kwietnia 1995 r., sygn. akt K 11/94

PRZESŁANKA BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

- **pojęcie niedookreślone**
- szeroka interpretacja (m.in. bezpieczeństwo polityczne państwa, bezpieczeństwo militarne państwa, bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, etc.)
- bezpieczeństwo państwa jako stan, w którym brak jest zagrożeń dla istnienia państwa jako całości oraz dla jego demokratycznego rozwoju
- bezpieczeństwo państwa jako stan, w którym brak jest zagrożeń dla funkcjonowania instytucji ustrojowych państwa
- pojęcie bezpieczeństwa państwa odnosi się zarówno do sytuacji wewnętrznej, jak i zewnętrznej (istotny rozmiar zagrożenia)
- pojęcie uznawane również przez doktrynę, jako tożsame z pojęciem „bezpieczeństwa obywateli” (art. 5 Konstytucji RP)

PRZESŁANKA PORZĄDKU PUBLICZNEGO

- **pojęcie niedookreślone**
- porządek publiczny jako stan harmonijnego współżycia członków społeczeństwa
→ przesłanka ta zorientowana jest na prawidłowe funkcjonowanie życia społecznego

„Przesłanka ochrony porządku publicznego, mimo jej dalece niedookreślonego treściowo charakteru, mieści w sobie niewątpliwie postulat takiego ukształtowania stanu faktycznego wewnątrz państwa, który umożliwia normalne współżycie jednostek w organizacji państwowej. Dokonując ograniczenia konkretnego prawa lub wolności, ustawodawca kieruje się w tym przypadku troską o należyte, harmonijne współżycie członków społeczeństwa, co obejmuje zarówno ochronę interesów poszczególnych osób, jaki i określonych dóbr społecznych, w tym i mienia publicznego”

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 1999 r., sygn. akt P 2/98

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7 lutego 2001 r., sygn. akt K 27/00

PRZESŁANKA OCHRONY ŚRODOWISKA

- przesłanka ujmowana w znaczeniu szerokim, jako przesłanka związana z ochroną zdrowia
- wskazanie tej przesłanki w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ma na celu zaakcentowanie znaczenia bezpieczeństwa ekologicznego i koresponduje z określeniem ogólnych celów państwa (art. 5 Konstytucji RP)

PRZESŁANKA OCHRONY ZDROWIA

- przesłanka definiowana również jako zdrowie publiczne
- określana w doktrynie również zamiennie jako przesłanka zdrowia publicznego
- ochrona zdrowia jako obowiązek wspólnego działania całego społeczeństwa i władz publicznych na rzecz wysokiej jakości zdrowia ogółu (ludności)
- ochrona zdrowia jako obowiązek zapewnienia takiego kontekstu prawnego i społecznego, aby usuwać zewnętrzne zagrożenia dla zdrowia jednostki oraz eliminować składniki powodujące niszczenie zdrowia przez jednostkę
- pojęcie „zdrowia publicznego” należy rozumieć jako pewien stan, w przypadku którego może nastąpić z dużym prawdopodobieństwem jednoczesne zagrożenie zdrowia większej ilości osób

PRZESŁANKA OCHRONY MORALNOŚCI PUBLICZNEJ

- najbardziej niejednoznaczna i kontrowersyjna przesłanka (związane jest to z subiektywnym wartościowaniem)
- przesłankę tę można określić jako zespół reguł postępowania, dość powszechnie akceptowanych w zachowaniach indywidualnych i zbiorowych opartych na uznanym w danym społeczeństwie rozumieniu pojęcia „moralności”
- pozwala na ingerencję w prawa i wolności tylko wobec takich działań i zachowań które powszechnie uznawane są za niegodne i powodujące szkody społeczne
- dla powołania przesłanki ochrony moralności publicznej nie wystarczy, aby dane działanie, czy też zachowanie, powodowało dyskomfort pojedynczych obywateli (konieczne jest przynoszenie negatywnych skutków danego zachowania dla ogółu społeczeństwa i powszechnego uznania danego zachowania za niemoralne, niegodne)

PRZESŁANKA OCHRONY WOLNOŚCI I PRAW INNYCH OSÓB

- przesłanka, dająca wyraz uznaniu wzajemnego związku wolności i praw jednych osób z obowiązkami drugich, bez czego żadne społeczeństwo nie mogłoby funkcjonować
- kwestia rozwiązywania kolizji pomiędzy wolnościami i prawami różnych osób (wyznaczenie przez władzę publiczną granic korzystania przez jednostkę z przysługujących jej praw i wolności)

PRZESŁANKA KONIECZNOŚCI OGRANICZENIA PRAWA W DEMOKRATYCZNYM PAŃSTWIE

- 1) Czy ograniczenie praw i wolności jednostki jest zawarte w ustawie?
- 2) Czy służy ochronie co najmniej jednej z sześciu wskazanych przesłanek materialnych (bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochrona środowiska, ochrona zdrowia, ochrona moralności publicznej, ochrona wolności i praw innych osób)?
- 3) Czy ograniczenie praw i wolności jest konieczne w demokratycznym państwie (**zasada proporcjonalności**)?
- 4) Czy ograniczenie prawa bądź wolności nie narusza istoty danego prawa?

**Negatywna odpowiedź na choćby jedno z powyższych pytań oznacza,
że doszło do bezprawnego naruszenia prawa jednostki!**

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI

PROPORCJONALNOŚĆ jako relacja między ograniczeniem prawa a celem, któremu ma ono służyć

- Czy zastosowany środek, prowadzący do ograniczenia praw jednostki, jest w stanie doprowadzić do uzyskania oczekiwanego celu (**zasada przydatności**)?
- Czy spośród dostępnych środków pozwalających osiągnąć ów cel wybrano środek najmniej uciążliwy (**zasada konieczności**)?
- Czy korzyści wynikające z osiągnięcia celu uzasadniają ciężar nałożony na jednostkę w związku z ograniczeniem jej praw (**zasada proporcjonalności *sensu stricto***)?

Ingerencja ustawodawcy w zakres praw i wolności konstytucyjnych jednostki nie może być nadmierna!

ZAKAZ

NARUSZANIA ISTOTY PRAW I WOLNOŚCI

- w ramach każdego konkretnego prawa i wolności można wyodrębnić pewne **elementy podstawowe („rdzeń”, „jądro”)**, bez których takie prawo czy wolność w ogóle nie będzie mogła istnieć oraz pewne **elementy dodatkowe („otoczkę”)**, które mogą być przez ustawodawcę zwykłego modyfikowane bez zniszczenia podstaw danego prawa lub wolności
- **ustawodawca nie może naruszać istoty, rdzenia danego prawa lub wolności**
- **istota prawa lub wolności naruszona zostanie wtedy, gdy regulacje prawne, nie znosząc danego prawa lub wolności w praktyce uniemożliwią korzystanie z niego**

„(...) nakaz zachowania istoty prawa do zabezpieczenia społecznego to w istocie minimalny zakres tego prawa, który ustawodawca ma obowiązek zagwarantować (...). Rozumie się przez to konieczność zabezpieczenia podstawowych potrzeb jednostki (...) Naruszenie istoty prawa do zabezpieczenia społecznego będzie miało miejsce również wtedy, kiedy ustawodawca określi wysokość świadczeń poniżej minimum egzystencji (...).”

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 lipca 2016 r., sygn. akt SK 40/14

STANY NADZWYCZAJNE

**STANY
NADZWYCZAJNE**
(rozdział XI Konstytucji RP)

**STAN
WOJENNY**

**STAN
WYJĄTKOWY**

**STAN
KLĘSKI
ŻYWIOŁOWEJ**

STANY NADZWYCZAJNE - PORÓWNANIE

	STAN WOJENNY	STAN WYJĄTKOWY	STAN KLĘSKI ŻYWIOŁOWEJ
CECHY	wprowadzany w razie: • zagrożenia państwa • zbrojnej napaści na terytorium RP lub • gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony	wprowadzany w razie zagrożenia: • konstytucyjnego ustroju państwa • bezpieczeństwa państwa • porządku publicznego	wprowadzany w celu: • zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia
PODMIOT WPROWADZAJĄCY	Prezydent RP na wniosek Rady Ministrów	Prezydent RP na wniosek Rady Ministrów	Rada Ministrów
FORMA WPROWADZENIA	rozporządzenie	rozporządzenie	rozporządzenie
NA JAKI CZAS JEST WPROWADZANY		• na czas oznaczony, <u>max. 90 dni</u>, • przedłużenie może nastąpić tylko raz za zgodą Sejmu na <u>max. 60 dni</u>	• na czas oznaczony, <u>max. 30 dni</u>, • przedłużenie może nastąpić za zgodą Sejmu

OGRANICZENIA WOLNOŚCI I PRAW JEDNOSTKI W CZASIE STANÓW NADZWYCZAJNYCH

Art. 233 Konstytucji RP

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela **w czasie stanu wojennego i wyjątkowego** nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka), art. 34 i art. 36 (obywatelstwo), art. 38 (ochrona życia), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (humanitarne traktowanie), art. 42 (ponoszenie odpowiedzialności karnej), art. 45 (dostęp do sądu), art. 47 (dobra osobiste), art. 53 (sumienie i religia), art. 63 (petycje) oraz art. 48 i art. 72 (rodzina i dziecko).
2. Niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku.
3. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela **w stanie klęski żywiołowej** może ograniczać wolności i prawa określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku).

KAZUS NR 1

W związku z masową wycinką drzew, powodującą znaczne pomniejszenie drzewostanu na obszarze całego kraju, Sejm uchwalił ustawę o lasach. Ustawa ta wprowadziła bezwzględny zakaz wyrębu drzew na okres 15 lat w lasach państwowych oraz stanowiących własność prywatną. Następnie Senat przyjął ustawę w całości, nie wprowadzając żadnych poprawek, jednak Prezydent RP odmówił jej podpisania i skierował wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności ustawy z Konstytucją RP. Zdaniem Prezydenta wprowadzone ograniczenia prawa własności właścicieli lasów należy uznać za nadmierne, a tym samym niezgodne z konstytucyjną zasadą proporcjonalności. Na rozprawie przed Trybunałem Konstytucyjnym przedstawiciel Sejmu zaznaczył, że zgodnie z art. 64 Konstytucji RP ograniczenie prawa własności jest możliwe w drodze ustawy.

1. Czy bezwzględny zakaz wyrębu lasów na okres 15 lat (właściwie próba jego wprowadzenia) został wprowadzony w sposób zgodny z Konstytucją RP?
2. Czy ustawa o lasach spełnia warunki zasady proporcjonalności?
3. Na czym polega koncepcja „istoty” wolności i prawa?

KAZUS NR 2

W związku z walką z terroryzmem, na mocy ustawy z dnia 10 września 2019 r. o przeciwdziałaniu terroryzmowi powołano w Polsce nowy organ – Agencję do Walki z Terroryzmem, której celem było przeciwdziałanie możliwym atakom terrorystycznym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z ustawą szczegółowe kompetencje nowej agencji określić miał w rozporządzeniu Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, co uczynił on wydając dnia 28 września 2019 r. stosowne rozporządzenie. Zgodnie z rozporządzeniem w celu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego Agencja do Walki z Terroryzmem otrzymała szereg uprawnień, w tym. m.in. możliwość samodzielnego rozpoczęcia i kontynuowania inwigilacji bez konieczności uruchamiania w tym zakresie procedur sądowych oraz prawo do stosowania inwigilacji bez ograniczeń czasowych.

1. Czy ograniczenia praw i wolności jednostki związane z kompetencjami Agencji do Walki z Terroryzmem zostały wprowadzone w prawidłowej formie?
2. Czy ograniczenia praw i wolności jednostki (m.in. prawo do prywatności) związane z kompetencjami Agencji do Walki z Terroryzmem spełniają warunki zasady proporcjonalności?

Bibliografia:

- W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa Człowieka*, Warszawa 2018
- M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2010
- J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014
- M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszaw 2016
- B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012
- P. Ochmann, M. Pisz, R. Piotrowski (red.), *Prawo konstytucyjne. Kompendium*, Warszawa 2018